

Sự cần thiết đảm bảo hài hòa quan hệ lợi ích trong phát triển chuỗi giá trị cà phê ở tỉnh Đắk Lắk

Trương Văn Thủy
Trường Đại học Tây Nguyên

Ngành cà phê Việt Nam với sản lượng xuất khẩu đứng thứ 2 thế giới và đứng đầu thế giới về xuất khẩu cà phê Robusta, đã có mặt tại hơn 80 quốc gia và vùng lãnh thổ với kim ngạch xuất khẩu đạt trên 3 tỷ USD mỗi năm đã chứng tỏ vai trò và vị thế là một trong những mặt hàng nông sản chủ lực của Việt Nam, trong đó có sự đóng góp quan trọng của ngành sản xuất cà phê trên địa bàn Tây Nguyên nói chung và tỉnh Đắk Lắk nói riêng. Tuy nhiên, sự phát triển của ngành cà phê ở Đắk Lắk hiện vẫn chưa thật sự tương xứng với tiềm năng và lợi thế, giá trị mang lại từ ngành cà phê.

1. Đặt vấn đề

Đắk Lắk là địa phương nằm ở trung tâm khu vực Tây Nguyên và được mệnh danh là “thủ phủ” cà phê của Việt Nam với sản lượng cà phê hàng năm lớn nhất cả nước. Cây cà phê ở Đắk Lắk đã gắn liền với cuộc sống, kinh tế và văn hóa của người dân nơi đây. Đồng thời, cà phê là ngành có giá trị đóng góp kinh tế cao của tỉnh, tạo công ăn việc làm ổn định cho hơn 300.000 người trực tiếp sản xuất và gần 200.000 người có liên quan đến cây cà phê góp phần cải thiện và nâng cao chất lượng cuộc sống cho người dân trên địa bàn tỉnh.

Thực tế cho thấy, chuỗi giá trị cà phê của tỉnh chưa thật sự phát triển khi sự gắn kết còn lỏng lẻo, giá trị gia tăng thấp và nhất là việc phân phối giá trị chưa thật sự hài hòa giữa các chủ thể, đây là vấn đề khó khăn liên quan đến việc nhận thức tầm quan trọng và sự cần thiết của việc đảm bảo hài hòa quan hệ lợi ích giữa các chủ thể tham gia vào chuỗi giá trị cà phê ở tỉnh Đắk Lắk. Xuất phát từ lý luận và thực tiễn đó, tác giả tập trung phân tích và luận giải những đặc điểm và sự cần thiết phải đảm bảo hài hòa quan hệ lợi ích của các chủ thể tham gia trong chuỗi nhằm mục đích tạo động lực, nâng cao lợi ích kinh tế cho các tác nhân trong chuỗi và góp phần phát triển chuỗi giá trị cà phê và kinh tế - xã hội trên địa bàn tỉnh Đắk Lắk hơn nữa trong thời gian tới.

2. Đặc điểm và sự cần thiết phải đảm bảo hài hòa quan hệ lợi ích trong chuỗi giá trị cà phê trên địa bàn tỉnh Đắk Lắk

2.1. Đặc điểm quan hệ lợi ích trong phát triển chuỗi giá trị cà phê ở tỉnh Đắk Lắk

Ngành cà phê ở Đắk Lắk trong những năm qua đã và đang phát triển theo hướng tích cực và bền vững. Cùng

với đó, hình thành các mối quan hệ lợi ích giữa các chủ thể chính trong chuỗi giá trị cà phê Đắk Lắk được biểu hiện thông qua lợi ích kinh tế của các tác nhân chính gồm: nhà cung cấp các yếu tố đầu vào cho quá trình sản xuất cà phê (Đại lý, cửa hàng cung cấp giống, phân bón, thuốc bảo vệ thực vật,...); người sản xuất cà phê: hộ nông dân, trang trại, công ty, nông trường; các đơn vị thu mua cà phê (Đại lý, thương lái); các doanh nghiệp chế biến, tiêu thụ cà phê. Mỗi chủ thể khi tham gia trong chuỗi giá trị cà phê đều có một lợi ích kinh tế và mối quan hệ của các chủ thể ở các mắt xích dựa trên dòng giá trị trong chuỗi giá trị cà phê.

Như vậy, quan hệ lợi ích trong phát triển chuỗi giá trị cà phê ở Đắk Lắk có sự tham gia của nhiều chủ thể trong mối quan hệ vừa hợp tác, gắn kết song cũng chứa đựng nhiều mâu thuẫn về lợi ích giữa các chủ thể với các đặc điểm trong mối quan hệ lợi ích đó như:

Thứ nhất, quan hệ lợi ích trong chuỗi giá trị cà phê ở Đắk Lắk có sự tham gia của nhiều chủ thể với đặc điểm và vai trò khác nhau

- Về chủ thể là người sản xuất cà phê: người sản xuất cà phê trên địa bàn tỉnh Đắk Lắk hiện nay bao gồm các hộ nông dân, hợp tác xã, nông trường, công ty sản xuất cà phê. Trong đó, người sản xuất chủ yếu là các hộ nông dân với gần 90% diện tích trồng tưới và cung ứng phần lớn sản phẩm cà phê cho thị trường, hơn 10% diện tích trồng cà phê còn lại do các Công ty thuộc Tổng công ty cà phê Việt Nam và các Công ty cà phê khác thuộc tỉnh-Đắk Lắk và các doanh nghiệp quản lý.

- Về chủ thể các đơn vị trung gian thu mua cà phê: các đại lý hoặc các thương lái làm công việc chính là thu mua cà phê từ người nông dân, sau đó bán lại cho các công ty chế biến, tiêu thụ để thu tiền chênh lệch.

- Về chủ thể là các doanh nghiệp chế biến, tiêu thụ: Theo Báo cáo Tổng kết niên vụ cà phê 2018 – 2019 của UBND tỉnh Đắk Lắk, hiện nay trên địa bàn tỉnh có 297 cơ sở chế biến trong đó: 95 cơ sở chế biến cà phê nhân, 200 cơ sở chế biến cà phê bột. Tuy nhiên, đặc điểm của các doanh nghiệp chế biến, xuất khẩu thường quy mô nhỏ, thiếu vốn, công nghệ lạc hậu và xuất khẩu chủ yếu dưới dạng sản phẩm cà phê thô chưa qua chế biến sâu. Ngoài ra, tham gia chuỗi giá trị cà phê ở Đắk Lắk còn có các chủ thể đóng vai trò trung gian khác.

Thứ hai, quan hệ lợi ích trong chuỗi giá trị cà phê ở Đắk Lắk chưa được nhiều xung đột về lợi ích kinh tế giữa các chủ thể

Thực tế trong quá trình sản xuất và tiêu thụ cà phê ở tỉnh Đắk Lắk hiện nay cho thấy các mối quan hệ lợi ích giữa các chủ thể trong chuỗi giá trị cà phê chứa đựng nhiều mâu thuẫn và xung đột về lợi ích kinh tế. Trong đó nổi bật là những mâu thuẫn giữa người dân và các thương lái, đại lý thu mua xoay quanh vấn đề “ép giá” khi thu mua cà phê từ các nông hộ hay những xung đột diễn ra phổ biến giữa các doanh nghiệp ngành cà phê và người nông dân trong việc thực hiện các hợp đồng kinh tế không đúng như cam kết dẫn đến các vụ việc khiếu nại của người dân liên tục đến vấn đề trả tiền công hay bồi thường hợp đồng hay những mâu thuẫn giữa các tác nhân với chủ thể Nhà nước trong quá trình phát triển ngành cà phê mà tiêu biểu giữa người nông dân trong vấn đề lái canh cà phê, chuyển đổi cơ cấu cây trồng,...rời tình trạng giá cả bấp bênh, điệp khúc “được mùa mất giá, được giá mất mùa” cứ lặp đi lặp lại.

Thứ ba, sự gắn kết giữa các chủ thể trong chuỗi giá trị cà phê ở Đắk Lắk còn thiếu và yếu.

Quan hệ lợi ích giữa các chủ thể trong chuỗi giá trị cà phê ở Đắk Lắk còn chưa thật sự hài hòa một phần xuất phát từ sự liên kết giữa các chủ thể ở từng khâu còn thiếu và yếu, đồng thời sự hợp tác để gắn kết với nhau trong chuỗi giá trị còn lỏng lẻo và mang tính tự phát trong liên kết dẫn đến quá trình sản xuất và tiêu thụ cà phê thiếu ổn định và chậm phát triển. Mặt khác, sự liên kết và hợp tác kém hiệu quả trong chuỗi còn xuất phát từ chỗ mỗi chủ thể chỉ chạy theo lợi ích của mình mà không quan tâm đến lợi ích của cả hệ thống trong chuỗi từ đó xuất hiện tình trạng chỉ liên kết khi cảm thấy cần thiết, không có tính ổn định trong liên kết làm cho các chủ thể bị động trong liên kết, nhất là giữa người nông dân với các doanh nghiệp.

Thứ tư, quan hệ lợi ích giữa các chủ thể trong chuỗi giá trị cà phê ở Đắk Lắk chịu sự tác động từ quá trình hội nhập kinh tế quốc tế.

Ngày nay, quá trình hội nhập kinh tế quốc tế diễn ra ngày càng mạnh mẽ và sâu rộng đã tác động đến ngành cà phê trong đó có ảnh hưởng đến các mối quan hệ lợi ích giữa các chủ thể trong chuỗi giá trị cà

phê ở Việt Nam nói chung và ở Đắk Lắk nói riêng. Sự phát triển của sản phẩm cà phê ở Đắk Lắk, nhất là từ quá trình trồng trọt, chăm sóc cà phê cho đến quá trình chế biến của doanh nghiệp phải đáp ứng được những tiêu chí của đối tác cũng như những tiêu chuẩn quốc tế khi xuất khẩu để tận dụng được những thặng dư từ quá trình hội nhập kinh tế quốc tế trong việc nâng cao giá trị trong chuỗi giá trị cà phê ở Đắk Lắk. Tuy nhiên, xen lẫn với những thuận lợi thì bối cảnh mới cũng đặt ra không ít thách thức nhất là tình trạng cạnh tranh ngày càng gay gắt và khốc liệt cho quá trình sản xuất và tiêu thụ cà phê.

3. Sự cần thiết phải đảm bảo hài hòa quan hệ lợi ích trong phát triển chuỗi giá trị cà phê ở Đắk Lắk hiện nay

Từ những đặc điểm về quan hệ lợi ích trong chuỗi giá trị cà phê ở Đắk Lắk cho thấy những vấn đề nảy sinh trong các mối quan hệ lợi ích kinh tế giữa các chủ thể, nhất là lợi ích kinh tế của người nông dân đòi hỏi cần phải giải quyết để đảm bảo hài hòa lợi ích kinh tế của các chủ thể, sự cần thiết đó thể hiện qua những vai trò quan trọng của việc đảm bảo hài hòa quan hệ lợi ích trong chuỗi giá trị cà phê ở tỉnh Đắk Lắk:

Một là, đảm bảo hài hòa quan hệ lợi ích trong chuỗi giá trị cà phê sẽ tạo động lực mạnh mẽ cho các chủ thể trong các hoạt động nhằm nâng cao giá trị gia tăng trong chuỗi giá trị cà phê ở tỉnh Đắk Lắk

Việc đảm bảo hài hòa lợi ích, nhất là lợi ích kinh tế giữa các chủ thể từ phần khúc sản xuất đến tiêu thụ trong chuỗi giá trị cà phê ở Đắk Lắk sẽ tạo động lực mạnh mẽ cho sự hoạt động của các chủ thể ngày càng hiệu quả, nâng cao lợi ích kinh tế và góp phần phát triển kinh tế - xã hội của tỉnh. Trong đó, việc đảm bảo về mặt lợi ích kinh tế cho các chủ thể, nhất là đối với nông dân — người trực tiếp sản xuất cà phê đóng vai trò quan trọng và quyết định đến sự phát triển của ngành cà phê nói chung. Bởi lẽ, nếu người trồng cà phê mà không đảm bảo được lợi ích tương xứng với hao phí lao động của họ thì sẽ dẫn đến kết quả người nông dân sẽ không còn mặn mà cũng như không tận dụng mọi nguồn lực cho việc trồng cà phê. Ngược lại, nếu đảm bảo hài hòa được lợi ích kinh tế cho người sản xuất cà phê với các chủ thể, nhất là quan hệ lợi ích giữa người nông dân với doanh nghiệp hay với các thương lái, đại lý ở khâu trung gian sẽ tạo được động lực thôi thúc cũng như gắn tính hiệu quả trong khâu sản xuất và tiêu thụ cà phê với người nông dân ngành cà phê trên địa bàn tỉnh Đắk Lắk.

Hai là, góp phần quan trọng trong việc nâng cao lợi ích kinh tế cho các chủ thể ở mỗi phần khúc trong chuỗi giá trị cà phê của tỉnh Đắk Lắk

Đối với người nông dân trồng cà phê là thu nhập của họ, đối với các thương lái, đại lý trung gian hay các doanh nghiệp là lợi nhuận,... Như vậy, để chuỗi giá trị cà phê ngày càng phát triển thì trước hết phải đảm

bảo và đồng thời không ngừng nâng cao được lợi ích kinh tế của các chủ thể đó. Tuy nhiên, thực tế cho thấy mỗi chủ thể đều chạy theo lợi ích kinh tế của mình mà bỏ qua lợi ích kinh tế của các chủ thể khác, chẳng hạn vì lợi nhuận của mình mà các thương lái, đại lý ép giá thu mua cà phê đối với người nông dân dẫn đến thu nhập của người nông dân giảm, các mâu thuẫn lợi ích xảy ra làm triệt tiêu động lực của người sản xuất cà phê. Vì thế, để tạo được động lực cho các chủ thể tập trung vào các khâu trong chuỗi nhằm nâng cao lợi ích kinh tế của chính mình cần phải đảm bảo hài hòa được quan hệ lợi ích kinh tế của họ, bởi vì khi lợi ích của các chủ thể được hài hòa và đảm bảo thì các chủ thể sẽ có thêm nhiều động lực để tập trung thực hiện khâu của mình đảm nhận tạo điều kiện để nâng cao năng suất và thu nhập của các chủ thể trong chuỗi.

Ba là, đảm bảo sự hợp tác, gắn kết giữa các chủ thể và liên kết "5 nhà" trên địa bàn tỉnh Đắk Lắk ngày càng bền vững và hiệu quả hơn

Động cơ để các chủ thể hợp tác, gắn kết trong chuỗi giá trị cà phê là lợi ích kinh tế. Một khi thu nhập của người nông dân trồng cà phê ổn định và tăng lên hay lợi nhuận của các doanh nghiệp chế biến ngày càng cao thì mối liên kết giữa họ sẽ ngày càng được đảm bảo và thắt chặt tạo nên sự thống nhất trong chuỗi giá trị cà phê. Cùng với đó, liên kết 5 nhà giữa Nhà nước — Nhà doanh nghiệp — Nhà khoa học — Nhà nông và Nhà bank (Ngân hàng) ngày càng bền vững và phát triển hiệu quả hơn trên cơ sở lợi ích kinh tế được đảm bảo. Khi lợi ích kinh tế của người nông dân và doanh nghiệp được đảm bảo góp phần thúc đẩy sự phát triển của hệ thống các ngân hàng và sự hỗ trợ tích cực từ phía các nhà khoa học và kết quả dẫn đến chuỗi giá trị cà phê ngày càng phát triển và giá trị mang lại càng cao góp phần vào sự nghiệp phát triển kinh tế - xã hội chung của tỉnh.

Bốn là, góp phần thúc đẩy ngành cà phê nói riêng và kinh tế - xã hội tỉnh Đắk Lắk nói chung ngày càng phát triển

Đảm bảo hài hòa quan hệ lợi ích của các chủ thể để thúc đẩy chuỗi giá trị cà phê phát triển mà trước hết là phải tạo động lực mạnh mẽ cho các chủ thể để khai thác mọi tiềm năng và phát huy hiệu quả những lợi thế có được trong quá trình sản xuất và chế biến sản phẩm cà phê để hướng đến phát triển ngành cà phê tỉnh Đắk Lắk. Thực tế ở Đắk Lắk nói riêng và ở Việt Nam nói chung trong thời gian qua, ngành cà phê đã và đang đối mặt với những thách thức đe dọa đến sự phát triển bền vững, nhất là đối với chủ thể người nông dân sản xuất cà phê với tình trạng chặt bỏ cây cà phê, ở một số nơi còn chấp nhận bỏ hoang đất trống hoặc chuyển đổi sang trồng cây khác vì giá trị thu về của người nông dân thấp không đảm bảo trang trải cuộc sống cùng với đó là lợi nhuận của doanh nghiệp giảm vì thiếu nguồn cung cà phê,... dẫn đến quá trình

phát triển thiếu bền vững và ảnh hưởng không nhỏ đến sự phát triển kinh tế - xã hội của tỉnh.

4. Kết luận

Tóm lại, việc đảm bảo hài hòa quan hệ lợi ích trong chuỗi giá trị cà phê ở tỉnh Đắk Lắk hiện nay đóng vai trò quan trọng và cần thiết. Để ngành cà phê của tỉnh phát triển theo hướng bền vững thì phải tạo động lực mạnh mẽ để thôi thúc các chủ thể phát huy khả năng của mình ở mỗi khâu trong chuỗi giá trị cà phê, trong đó động lực trực tiếp và quyết định nhất chính là việc nâng cao lợi ích kinh tế giữa các chủ thể, nhất là thu nhập của người nông dân với gần 90% diện tích trồng cà phê của tỉnh. Nếu lợi ích kinh tế thu về được thỏa đáng thì người nông dân sẽ yên tâm để tập trung đầu tư cho sản xuất, các doanh nghiệp tập trung cho chế biến và tiêu thụ, các chủ thể sẽ ngày càng gắn kết, nâng cao năng suất, chuỗi giá trị cà phê vận hành hiệu quả sẽ làm cho ngành cà phê ngày càng phát triển bền vững, đồng thời kéo theo thu nhập của người dân ngày càng được cải thiện và chất lượng cuộc sống được nâng cao, lợi nhuận doanh nghiệp ngày càng tăng, quy mô ngày càng mở rộng, tạo ra được nhiều công ăn việc làm,... góp phần thúc đẩy kinh tế - xã hội tỉnh Đắk Lắk phát triển ngày càng bền vững./

Tài liệu tham khảo

Cục thống kê tỉnh Đắk Lắk (2019), Niên giám thống kê 2018, Đắk Lắk.

Đỗ Thị Nga, Lê Đức Niêm (2017), Liên kết hộ nông dân và doanh nghiệp trong sản xuất và tiêu thụ cà phê ở Tây Nguyên, Nxb. Đại học Nông nghiệp, Hà Nội.

Nguyễn Duy Thụy (2018), "Cà phê Tây Nguyên trong chuỗi giá trị khu vực và toàn cầu", Tạp chí Nghiên cứu Đông Nam Á, số 5, tr. 27 — 33.

Tỉnh ủy Đắk Lắk (2008), Nghị quyết Số 08-NQ/TU ngày 5.5.2008 của Tỉnh ủy Đắk Lắk về Phát triển cà phê bền vững trong thời kỳ mới, Đắk Lắk.

Ủy ban nhân dân tỉnh Đắk Lắk (2019), Báo cáo Tổng kết niên vụ cà phê 2018 — 2019 và kế hoạch niên vụ cà phê 2019 — 2020, Đắk Lắk.